

**Sh.H.Boboyev,
B.B.Bafoyev,
OʻzR Bank Moliya Akademiyasi magistrarlari**

MUDDATI OʻTGAN KREDIT QARZ TUSHUNCHASI, SABABLARI, BELGILARI

Annotatsiya: Muammoli va muddati oʻtgan kredit qarzlari tushunchalarini nazariy jihatdan aniq ifodalash lozim, chunki kelajakda aniq dastlabki tushunchalarni shakllantirmasdan va oshkor qilmasdan, muammoli va muddati oʻtgan kredit bank qarzlari boshqarishning yaxlit nazariy tizimini yaratish qiyin.

Muammoli va muddati oʻtgan kredit qarzlari tushunchalari iqtisodchitadqiqotchilar tomonidan alohida koʻrib chiqilmagan, lekin allaqachon maʼlum atamalar sifatida ishlatilgan. Muayyan ishlarda muddati oʻtgan kredit qarzlari tushunchasi «kredit shartnomasida belgilangan muddatlarda toʻlanmagan, kredit qarzlari, shu jumladan asosiy qarz (qarz oluvchiga kredit shaklida berilgan pul), hisoblangan, lekin toʻlanmagan foizlar, jarimalar va jarimalar» sifatida keltirilgan.

Kalit soʻzlar: Muammoli va muddati oʻtgan kredit, debitorlik qarzi, tijorat qarzi, tijorat banki, ssuda, ssuda kapitali, kredit bitimi, kredit qoʻmitasi.

Annotation: The concepts of problem and overdue loans need to be theoretically clearly defined, as it is difficult to create an integrated theoretical framework for managing problem and overdue loans without forming and disclosing clear initial concepts in the future.

The concepts of problem and overdue loans have not been specifically addressed by economists, but have already been used as well-known terms. In certain cases, the concept of overdue loans is defined as "interest, penalties and penalties accrued but not paid within the period specified in the loan agreement, including loans, principal (money lent to the borrower)."

Keywords: Problem and overdue credit, receivables, commercial debt, commercial bank, loan, loan capital, loan agreement, credit committee.

A.B. Borisovning iqtisodiy lugʻatiga koʻra, «muddati oʻtgan kredit qarz - yetkazib beruvchilar, kredit tashkilotlari, moliya organlari va xodimlarga oʻz vaqtida toʻlanmagan toʻlovlar». Soliq solishda “qarz - kechiktirilgan, yaʼni, qonun hujjatlarida belgilangan muddatda toʻlanmagan soliq summasi yoki yigʻim summasi”. Buxgalteriya hisobida debitorlik va kreditorlik qarzlari farqlanadi. Debitorlik qarzi - joʻnatilgan tovarlar uchun korxonaga toʻlanadigan toʻlovlar summasi. Kreditorlik qarzi esa, oʻz navbatida, moliyaviy-iqtisodiy lugʻatlarning talqiniga koʻra, korxonaning joʻnatilgan tovarlar yoki bajarilgan xizmatlar uchun toʻlanishi kerak boʻlgan toʻlovlari miqdoridir. Kundalik hayotda, S.I. Ozhegovning lugʻatiga koʻra, qarz - qarzlari, bajarilmagan majburiyatlar mavjudligi. «Kechikish» tushunchasining taʼrifi quyidagicha: biror narsaning belgilangan muddatini, masalan, toʻlovni oʻtkazib yuborish.

Shunday qilib, muddati o‘tgan kredit qarzlar konsepsiyasining barcha yuqorida ko‘rsatilgan turli xil ta’riflarida ikkita umumiy xususiyat aniq ko‘rinadi: birinchi navbatda, barcha ta’riflarda qarz, ya’ni majburiyatlar, ikkinchidan, qarzni qaytarish yoki majburiyatlarni bajarish muddati o‘rganilayotgan holatda buzilgan, hurmat qilinmagan.

«Muddati o‘tgan kredit qarzlar» tushunchasi (bu yerda biz bank kreditining muddati o‘tgan kredit qarzlar haqida gapirayotganimizni ta’kidlaymiz) quyidagi ta’rif berilishi mumkin: qarz oluvchining (bankning) qarz oluvchining (qarzdorning) barcha qarzlar (majburiyatlari), qisman yoki to‘liq to‘lanmagan (bajarilmagan) belgilangan muddatda, shu jumladan qarzdin foydalanish uchun mukofot (foiz), shuningdek, qarz munosabatlari ishtirokchilari o‘rtasida kelishilgan bo‘lsa, hisoblangan jarimalar, jarimalar va boshqa to‘lovlar.

Obyekt, subyektlar va muddati o‘tgan kredit qarzlar mavzusini aniq belgilash uchun kredit tushunchasi, shuningdek uning obyekti, subyektlari va mavzusi bilan parallel bo‘lishi kerak.

«Kredit – 1) pul yoki mol-mulkni qarzga berish, odatda foizlarni to‘lash bilan; 2) tovar-pul munosabatlarining ajralmas qismi bo‘lgan iqtisodiy kategoriya; 3) hisobdagi o‘zgarishlarning qarama-qarshi debyutini ifodalash uchun buxgalteriya hisobida ishlatiladigan atama» .

Kreditning yana bir ta’rifi F.A. Brokhaus va I.A. Efronning ensiklopedik lug‘ati tomonidan beriladi – «kredit – 1) ushbu shaxs, jamiyat yoki davlat mulkidan foydalanadigan ishonch; 2) bir tomon boshqa birovning mol-mulkiga o‘tkazadigan kredit deb ataladigan bitimdan kelib chiqadigan munosabat, almashtirish qiymatlari (odatda pul), ularni bir muncha vaqt o‘tgach, qo‘shimcha mukofot (foiz, o‘shish) bilan qaytarish majburiyati bilan».

Bir qator ekspertlarning fikricha, kreditning mohiyati faqat kredit munosabatlari vujudga kelgandagina yuzaga keladigan iqtisodiy jarayonlarning mazmuni bilan belgilanadi.

Shunga o‘xshash, qarzning mohiyati faqat qarzni qaytarmaslik yoki belgilangan muddatda uni to‘lamaslik sodir bo‘lgan iqtisodiy jarayonlarning mazmuni bilan belgilanadi deb taxmin qilish mumkin.

Muddati o‘tgan kredit qarzning predmeti sifatida, shuningdek, kreditning asosiy qismini tashkil etadigan pul mablag‘lari ham bo‘lishi mumkin, biroq kredit mavzusining o‘ziga xos xususiyati bilan: bular qisman yoki to‘liq qaytarilmaydigan narsalar yoki pullardir.

Kreditning zarurligini ifodalovchi omillar mohiyatini ochishda, ularning har birining ahamiyatini kredit shartnomasini tuzish darajasigacha olib kelish xato hisoblanadi. Alohida olingan bir omilning o‘zi kredit berilishi uchun u yoki bu darajada yetarli bo‘lmasligi mumkin.

Masalan, aytaylik korxonalarda ishlab chiqarish fondlarining doiraviy aylanishi jarayonida ular qarzga kreditga ehtiyoj tug‘iladi. Shunga asosan kredit takror ishlab chiqarish jarayonining uzluksizligini ta’minlash zarurligidan kelib chiqadi, degan shartga asoslangan holda kredit berilishi kerak. Ammo bunda qo‘shimcha resurslarga muxtojlik o‘z o‘zidan avtomatik tarzda kredit berilishi kerakligini ifodalamaydi.

Buning uchun kreditning zarurligini ifodalovchi boshqa sharoitlar ham mavjud boʻlishi kerak.

Iqtisodiyotni rivojlantirishning muhim yoʻnalishlaridan biri kredit munosabatlarini rivojlantirishda banklar kredit uchun xarakterli muhim shartlar va qonunlarga asoslangan holda kreditlash jarayonini amalga oshirishlari zarur.

Tijorat kreditida kreditor va qarzidorlar boʻlib faoliyat koʻrsatuvchilar (ishlab chiqaruvchilar) hisoblanadilar.

Tijorat kreditining cheklanishlari mavjud boʻlib ular:

- faoliyat koʻrsatuvchilarning zahira kapitallari hajmi bilan cheklanganligi, yaʼni unga hozirgi davrda oborot (muomala) uchun zarur boʻlmagan kapital bilan cheklanganligi;

- yoʻnalishiga koʻra, uni ishlab chiqarish vositalarini ishlab chiqaruvchi tarmoqlar ishlab chiqarish vositalarini isteʼmol qiluvchilarga berishi mumkin, ammo teskarisi boʻlishi mumkin emas.

Tijorat kreditidan farqli oʻlaroq bank krediti nafaqat tovarlar muomalasiga xizmat koʻrsatadi, balki yanada kengroq muhitda faoliyat koʻrsatadi.

Bank krediti - pul egalari, banklar va boshqa kredit institutlari tomonida ishlab chiqaruvchilarga, hamda boshqa qarz oluvchilarga pul shaklida beriladigan ssudalardir.

Bank kreditining obyekti – pul kapitalidir.

Bank kreditida ishlab chiqaruvchi shaxslar (faoliyat koʻrsatuvchilar) faqat qarz oluvchi sifatida ishtirok etadilar, kreditorlar boʻlib esa ssuda kapitali egalari hisoblanadilar.

Bank krediti jamiyat barcha sinflarini pul daromadlari va jamgʻarmalarini kapitalga aylantirib kapitalni jamgʻarilishiga sababchi boʻladi.

Tijorat krediti veksel bilan xujjatlashtiriladi. Tijorat kreditining foizi, tovarlar pagʻonasiga va veksel summasiga qoʻshiladi va u bank krediti foizidan past boʻladi. Bank kredit foizining maqsadi ssudalar hisobiga daromad (foyda) olishdir.

Ishlab chiqarish jarayonining uzluksizligini moddiy va mehnat omillari taʼminlaydi. Ishlab chiqarishning bu omillar bilan bir tekisda taʼminlanishi muammodir.

Kredit orqali jamiyatimizda quyidagi ijobiy natijalarga erishish mumkin:

- birinchidan, fondlar aylanishi jarayonida chetga chiqib, boʻsh qolgan mablagʻlarning harakatsiz turib qolishining oldi olinadi;

- ikkinchidan, takror ishlab chiqarishni keng doirada uzluksiz davom ettirishga imkoniyat yaratiladi.

Kreditning vujudga kelishi reallikka aylanishi uchun muayyan sharoitlar boʻlishi zarur. Shu masala boʻyicha baʼzi iqtisodiy adabiyotlarda keltirilgan fikrlarni tahlil qilib, iqtisodchilar tomonidan kreditning yuzaga kelishining quyidagi shartlariga koʻproq eʼtibor berilganini koʻrsatib oʻtish mumkin. Kredit munosabati boʻlishi uchun:

- birinchidan, kredit munosabat ishtirokchilari - qarz beruvchi va qarz oluvchi - huquqiy jihatdan mustaqil subyekt boʻlishi kerak. Mustaqil subyekt sifatida har ikkala tomon bir-biri bilan oʻzaro aloqalardan kelib chiquvchi majburiyatlarni bajarishini

moddiy jihatdan kafolatlay olishi kerak. Majburiyatlarni bajara olish qobiliyatini hisobga olgan holda mustakil xuquqiy subyekt sifatida tomonlar iqtisodiy munosabatga kirishishlari kerak.

- ikkinchidan, qarz beruvchi va qarz oluvchi manfaatlari bir-biriga mos tushgan taqdirdagina kredit zaruriyatga aylanadi. Bu manfaatlar avvalambor, obyektiv jarayonlar, o‘zaro manfaatlarni taqozo etuvchi aniq vaziyat bilan bog‘liq.

Kreditor (qarz beruvchi) tomonidan pul mablag‘larini qarzga berish bo‘yicha, qarz oluvchi tomonidan esa shu mablag‘larni olish bo‘yicha qiziqish tug‘ilgan taqdirdagina kredit munosabatlari vujudga keladi.

Kreditning vujudga kelishi kredit munosabatlari ishtirokchilari manfaatlarining yo‘nalishiga bog‘liq tomonlar manfaatlarining mos kelishi kredit shartnomasi tuzilishini ta’minlaydi. Lekin, kredit munosabatlari ishtirokchilari manfaati nafaqat vaqt va fazo jihatdan, shuningdek sifat jihatdan xam mos tushgan taqdirdagina bu munosabatlar reallikka aylanadi. Shu bilan birga kreditning bu muhim sifatleri kredit munosabatlari sodir bo‘lishining asosiy sababi bo‘la olmaydi. Kredit vujudga kelishi uchun, yuqorida aytilgandek aniq bir iqtisodiy asos – fondlarning doiraviy aylanishi va shunga o‘xshash boshqa aniq sharoitlar bo‘lishi zarur. Faqatgina ana shu ta’sir etuvchi omillar bo‘lgan taqdirdagina kreditning vujudga kelishi reallikka aylanadi.

Tijorat banklarining aktiv operatsiyalari ichida kredit jarayoni asosiy o‘rinni egallaydi. U quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga oladi:

- kredit olish uchun berilgan mijozning ariza talabnomasini ko‘rib chiqish;
- qarz oluvchining to‘lovga va kreditga layoqatliligini bank tomonidan o‘rganib chiqilishi;
- kredit qo‘mitasining qarori;
- kredit bitimini rasmiylashtirish;
- kredit berilishi;
- ssuda va u bo‘yicha foiz to‘lashni bank tomonidan nazorat qilinishi.

Kredit asosan ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish, savdo va boshqa iqtisodiy munosatlarni rag‘batlantiradi. Chunki kreditning iqtisodiy asosi faqat tomonlarni manfaatiga xizmat qiladi. Shuning uchun kredit operatsiyalari nafaqat tomonlarni balki, ham mikro, ham makro darajadagi ahamiyatli tomonlari beqiyos. Bu mamlakat yalpi ichki mahsulotining o‘sishiga olib boradi. Mazkur o‘sishga kreditning ta’siri ahamiyatli hisoblanib, bunda uning xarakterli tomonlarini ochib berish maqsadga muvofiqdir. Bu quyidagilardan iborat:

- kredit chetda turib qolgan bo‘sh pul mablag‘larini harakatga keltiradi;
- kredit kengaytirilgan takror ishlab chiqarish jarayonini doimiy pul mablag‘lari bilan ta’minlaydi;
- kredit asosiy ishlab chiqarishni doimiy rag‘batlantirib boradi.

Kredit va uni to‘lash jarayoni kredit shartnomasida ko‘rsatilgan bo‘lib, kredit va qarz oluvchi o‘rtasidagi majburiyat va uquqlarni belgilab beradi. Unda kreditning maqsadi va obykti, kredit miqdori, ssudani berish va uni to‘lash muddati, kredit ta’minotining turlari, kredit uchun foiz stavkasi va boshqalar ko‘rsatiladi. Ssuda to‘lashni nazorat qilish bankning kredit portfelini muntazam tahlil qilish asosida olib boriladi va kreditlarning sifat darajasi aniqlanadi.

Tijorat banklari tomonidan beriladigan barcha kreditlar uning kredit portfelida oʻz ifodasini topadi.

Moliyalashtirish manbalariga va qarz oluvchining mintaqaviy oʻrni va manziliga qarab tijorat banklarining kredit portfelini tasniflash mumkin. Tijorat banklari tasniflashni asosan milliy valyutada olib boradilar va baʼzi hollarda qayta moliyalashtirish va oʻz mablagʻlari hisobidan beriladigan kreditlar bugungi kunda tijorat banklari kredit portfelining maʼlum bir qismini muammoli kreditlar tashkil etadi. Ajratilgan kreditlar boʻyicha ehtimoliy yoʻqotishlarning oldini olish maqsadida, tijorat bankining kredit portfeli doimiy ravishda tasniflanib boradi. Kreditlarni oʻz navbatida 5 ta turga, yaʼni yaxshi, standart, substandart, shubhali va umidsiz kredit turlariga tasniflash mumkin. Shubhali va umidsiz kredit deb tasniflangan kreditlar muammoli kreditlar deb qaraladi. Muammoli kreditlar tijorat banklari faoliyatiga salbiy taʼsir koʻrsatadi. Banklarning asosiy vazifasi, kredit berish oʻrniga kreditlarning oʻz muddatida qaytaruvchanligini taʼminlashdangina iborat boʻlib qolmoqda. Chunki, muammoli kreditlar tijorat bankining foyda olib keladigan aktivlarini kamaytiradi, bu esa oʻz navbatida, bankning istiqbol rejasi koʻrsatkichlariga erisha olmasligidan dalolat beradi.

Hozirgi vaqtda markazlashtirilgan kreditlar hukumatimizning chiqargan qarorlariga asosan, ustuvor tarmoqlarni rivojlantirish uchun milliy valyutada beriladi. Qayta moliyalashtirish va bankning oʻz mablagʻlari hisobidan beriladigan kreditlar mijoz kreditga layoqatli boʻlganda milliy valyutada yoki xorijiy davlat valyutasida berilishi mumkin.

Tijorat banklari faoliyatida turli xil risklar uchrab turadi. Lekin ularning faoliyatida koʻproq kredit riski, likvidlik riski va foiz stavkasi taʼsir qiladi. Tijorat banklar faoliyatining asosiy qismi kreditlar berish va shu asosda foyda olishga yoʻnaltirilgan boʻlganligi uchun ular faoliyatida bu risklarning salmogʻi ham yuqori boʻladi.

Ssuda kapitali kapital bozorida muhim oʻrin tutib milliy iqtisodiyot ehtiyojlarini qondiradi. Ssuda kapitalining oʻziga xos xususiyatlari, uning kreditordan qarz oluvchiga boʻlgan harakatida va aksincha boʻlgan jarayonida koʻproq koʻrinadi. Bu xususiyatlar quyidagilardan iborat:

Ssuda kapitali kapital sifatida - bu mulk uning egasi qarz oluvchiga kapitalini doimiy egalikka emas, balki vaqtincha foydalanish uchun beradi. Bu holda kapitalga boʻlgan egalik kapital harakatidan ajraladi. Kapital korxonalarining ishlab chiqarish faoliyatini tashkil qilishning boshidan oxirigacha qatnashib, uning hajmi ortib borsada, belgilangan kapital miqdori oxir oqibatda oʻz egasi - kreditorga qaytib toʻlanishi lozim.

Ssuda kapitalining oʻziga xos xususiyati, uning tovar sifatida ekanligidir. Kreditor tomonidan pul mablagʻlari qarzdor korxonaga “sotiladi”, Korxonalar bu kapital hisobidan chiqarish vositalari va ish kuchini sotib oladilar. Ssuda kapitalining tovar sifatidagi isteʼmol qiymati - qarz oluvchi tomonidan uning samarali ishlatilishi natijasida qarzdor oladigan foyda hisoblanadi. Ssuda kapitalining isteʼmol qiymati oddiy tovarning isteʼmol qiymatidan farq qiladi. Ssuda kapitali boʻyicha olingan foidaning bir qismi ssuda foizini toʻlash uchun ishlatiladi.

Ssuda kapitalining yana bir xususiyati, kreditor va qarz oluvchi oʻrtasidagi munosabatning uzoq davom qilishidir. Ssuda kapitalining kreditordan qarz oluvchiga oʻtish jarayoni davrlar boʻyicha tarqatilgan toʻlov mexanizmining bosqichlarida ifodalanadi. Masalan, oddiy savdo-sotiq jarayonida sotilgan tovarning narxi shu zahotiyoq toʻlanadi. Kredit resurslari va ulardan foydalanganlik uchun toʻlovlar odatda maʼlum vaqt oʻtgandan keyin toʻlanadi.

Ssuda kapitali harakatining oʻziga xos xususiyatlaridan yana biri shundaki, ssuda kapitali harakati sanoat va savdo kapitali harakatidan farq qilib, “sotuvchi” (kreditor) va “xaridor” (qarz oluvchi) oʻrtasidagi munosabat, yani kapital harakati, pul (P-T) koʻrinishida boʻladi.

Kreditning maqsadi – pul yoki qarz (qarz) qiymatida ifodalangan narsalar. Natijada, kreditning obyekti – boshlangʻich nuqtaga (kreditorga) qaytarish sharti bilan qiymat harakati bilan bogʻliq kredit-iqtisodiy munosabatlar.

Kredit takror ishlab chiqarish jarayonining barcha fazalariga ishlab chiqarish, taqsimlash, muomala va isteʼmolga xizmat koʻrsatadi.

Takror ishlab chiqarish jarayoni bilan bogʻliq holda kredit, ishlab chiqarish, taqsimlash yoki isteʼmol jarayonida kechadigan funksiyalardan farqli oʻlaroq qayta taqsimlash funksiyasini bajaradi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida ssuda kapitali bozori vaqtincha boʻsh moliyaviy resurslarni bir faoliyat jabhasidan boshqasiga yoʻnaltiruvchi va natijada yuqori foydani taʼminlovchi oʻziga xos dastak sifatida namoyon boʻladi.

Qayta taqsimlash funksiyasi yordamida korxonalar, tashkilotlar, davlat va shaxsiy sektorning boʻsh pul mablagʻlari va daromadlari ssuda kapitaliga aylantiriladi hamda vaqtincha foydalanishga, muayyan toʻlov asosida beriladi. Bu funksiya yordamida ishlab chiqarishdagi proporsiyalar va pul kapitali harakati boshqarilib turiladi.

Oʻzining turli tarmoqlar va mintaqalarda tabaqalanish darajasiga tayanib, kredit iqtisodning stixiyali makroboshqaruvchisi sifatida namoyon boʻladi. Baʼzi hollarda bu funksiyaning amalga oshirilishi bozor tizimida nomutanosiblikning chuqurlashuviga olib kelishi mumkin. Shuning uchun kredit tizimini davlat tomonidan boshqarishning muhim vazifalaridan biri bu iqtisodiy ustunlikni oqilona tavsiflash va kredit resurslarini u yoki bu tarmoqqa jalb qilishni ragʻbatlantirishdan iboratdir.

Muomalaga toʻlov vositalarini chiqarish funksiyasi. Bu funksiyaning amalga oshishi jarayonida kredit faqatgina tovar emas, balki pul muomalasining jadallashuviga, undan naqd pullarni siqib chiqarib, toʻlovlar aylanishining tezlashuviga ijobiy taʼsir koʻrsatadi. Kredit tufayli pul muomalasi doirasiga veksell, chek, kredit kartochkalari kabi vositalar kiritilib, naqd pulli hisobkitoblarni naqdsiz operatsiyalar bilan almashtiradi. Bu esa ichki va xalqaro bozordagi iqtisodiy munosabatlar mexanizmini osonlashtiradi va tezlashtiradi. Bu masalani hal etishda tijorat krediti zamonaviy tovar almashinuvining kerakli elementi sifatida muhim oʻrin tutadi.

Korxonalarda asosiy va aylanma fondlarining doiraviy aylanishi jarayonida ularda kreditga ehtiyoj tugʻiladi. Shunga asosan kredit takror ishlab chiqarish

jarayonining uzluksizligini ta’minlash zarurligidan kelib chiqadi, degan shartga asoslangan holda kredit berilishi kerak. Ammo bunda qo’shimcha resurslarga muhtojlik o’zo’zidan avtomatik tarzda kredit berilishi kerakligini ifodalamaydi. Buning uchun kreditning zarurligini ifodalovchi boshqa sharoitlar ham mavjud bo’lishi kerak.

Iqtisodiyotni rivojlantirishning muhim yo’nalishlaridan biri kredit munosabatlari rivojlantirishda banklar kredit uchun xarakterli muhim shartlar va qonunlarga asoslangan holda kreditlash jarayonini amalga oshirishlari zarur.

Kredit bu vaqtincha bo’sh turgan pul mablag’larini pul egasi yoki boshqalar tomonidan ma’lum muddatga, haq to’lash sharti bilan qarzga olish va qaytarib berish yuzasidan kelib chiqqan iqtisodiy munosabatlar yig’indisidir.

Kredit yordamida tovar moddiy boyliklari, turli mashina va mexanizmlar sotib olinadi, iste’molchilar mablag’lari yetarli bo’lmagan sharoitda to’lovni kechiktirib, tovarlar sotib olishlari va boshqa har xil to’lovlarni amalga oshirish imkoniyatiga ega bo’ladilar.

Kredit iqtisodiy kategoriya bo’lib, ijtimoiy munosabatlarning aniq bir ko’rinishi sifatida yuzaga chiqadi.

Kredit har qanday ijtimoiy munosabat emas, balki ijtimoiy ishlab chiqarish mahsuli, qiymatning harakati, qarz beruvchi va qarz oluvchi o’rtasidagi iqtisodiy munosabatlarni ifodalovchi kategoriyadir.

Kreditning mohiyati uning ichki belgilarini ochib berishga qaratilgan. Kreditning mohiyatini ochish – bu uning sifatlarini, muhim tomonlarini, iqtisodiy munosabatlar tizimining bir elementi sifatida ko’rsatuvchi asoslarini bilish demakdir.

Iqtisodiy kategoriya sifatida kreditning mohiyati ko’pgina iqtisodchi olimlar tomonidan o’rganib chiqilgan va ular tomonidan kreditning mohiyati bo’yicha turlicha fikr bildirilgan.

Kreditning vujudga kelishi reallikka aylanishi uchun muayyan sharoitlar bo’lishi zarur. Shu masala bo’yicha bazi iqtisodiy adabiyotlarda keltirilgan fikrlarni taxlil qilib, iqtisodchilar tomonidan kreditning yuzaga kelishining quyidagi shartlariga ko’proq etibor berilganini ko’rsatib o’tish mumkin. Kredit munosabat bo’lishi uchun:

- birinchidan, kredit munosabat ishtirokchilari - qarz beruvchi va qarz oluvchi - huquqiy jihatdan mustaqil subyekt bo’lishi kerak. Mustaqil subyekt sifatida har ikkala tomon bir-biri bilan o’zaro aloqalardan kelib chiquvchi majburiyatlarni bajarishini moddiy jihatdan kafolatlay olishi kerak. Majburiyatlarni bajara olish qobiliyatini hisobga olgan holda mustaqil huquqiy subyekt sifatida tomonlar iqtisodiy munosabatga kirishishlari kerak.

- ikkinchidan, qarz beruvchi va qarz oluvchi manfaatlari bir-biriga mos tushgan taqdirdagina kredit zaruriyatga aylanadi. Bu manfaatlar avvalambor, obyektiv jarayonlar, o’zaro manfaatlarni taqozo etuvchi aniq vaziyat bilan bog’liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. Абдуллаева Ш.З. Пул, Кредит ва Банклар: дарслик / Ш.З. Абдуллаева. - Тошкент: Иқтисод-Молия, 2017 йил. 348 бет.

2. Бобакулов Т. И. Оромов Ж. Ж “Базель қўмитасининг тижорат банклари капиталининг етарлилигига нисбатан янги талаблари” // “Халқаро талаблар асосида тижорат банклари фаолиятини рейтинг баҳолаш” мавзусидаги республика илмий -амалий анжумани тезислар тўплами. Тошкент, 2011. 28-30 бетлар.

3. Вахабов А. В. “Тижорат банкларининг молиявий барқарорлигини оширишнинг долзарб масалалари” // “Халқаро талаблар асосида тижорат банклари фаолиятини рейтинг баҳолаш” республика илмий -амалий анжуманининг тезислар тўплами. Тошкент, 2011, 102-104 бетлар.

4. Лаврушин О. И. Банковское дело: учебник. 2-е изд. Перераб. и доп./ О.И. Лаврушин - Москва: КноРус, 2018. - 768 с.

5. Ўзбекистон банк тизими – изчил ислохотларнинг пойдевори. Бозор, пул ва кредит // 1/2016 й